

АУДІОВІЗУАЛЬНІ ЗАСОБИ У ВИВЧЕННІ ЛІТЕРАТУРИ

У статті зроблено спробу узагальнити питання АВЗН (аудіовізуальних засобів навчання) у вітчизняній методиці літератури, подано визначення відеофрагмента як засобу навчання.

Сьогодні на особливу увагу заслуговують питання інтенсифікації навчального процесу, які полягають у тому, щоб за найменших витрат часу дати необхідну кількість інформації, добитися її якісного засвоєння, формувати такі уміння і навички, які допоможуть у майбутньому людині вільно почуватися в інформаційному просторі, в колективі, раціонально користуватися ними у своїй діяльності.

Російський методист В.Я. Стоюнін так розпочав свою книгу "О преподавании русской литературы" (СПб, 1908): "Якість викладання кожного навчального предмета залежить як від особистості викладача, так і від тих навчальних засобів, якими він може вільно розпоряджатися. Без них у нього немає можливості задовольнити багато педагогічних вимог, хоч би якими ґрунтовними і розумними вони йому не здавалися" [1: 7].

З XVI століття унаочнення навчального процесу стало одним з найголовніших принципів дидактики.

Принцип наочності у процесі навчання теоретично і практично обґрунтували відомі педагоги Я.-А. Коменський, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, К.Д. Ушинський, Т. Лубенець, Гр. Ващенко, В. Сухомлинський.

Відомий сучасний дидакт П. Щербань вважає, що сьогодні одним з головних чинників інтенсифікації навчання є використання наочності, зокрема АВЗН [2: 44].

АВЗН – це синтез достовірно наукового викладу фактів з елементами мистецтва.

Один із основоположників аудіовізуального методу у французькій педагогіці С. Френе ще на початку 60-х років XX століття писав, що природа і середовище навколо нас радикально змінилися, і ці зміни продовжуються. Слід враховувати ці незворотні процеси. АВЗН, зокрема кіно, створюють новий світ, до якого ми всі повинні пристосуватися. Кіно, на думку С. Френе, – це більше, ніж звичайна розвага, це більше, ніж саме мистецтво. АВЗН, вважає С. Френе, – це нова форма народження думки, нова форма її вираження; це мова, якою повинні володіти школярі і вчителі. Провівши багаторічні спостереження, учений зробив висновок, що АВЗН забезпечують максимальний розвиток теоретичних здібностей учнів, а створення таких засобів (тобто кіно) безпосередньо самими учнями – це могутній спосіб вираження власного "Я" останніх [3: 205].

Розглядаючи психологічні особливості застосування АВЗН, Г. Карпов та В. Романін підкреслюють, що в основі такого використання АВЗН як джерела знань "лежать цілком визначені психічні процеси" [4: 6].

Для успішного навчання важливо, щоб у процесі сприйняття брало участь якомога більше аналізаторів. На відміну від звукових (аудіативних) і зорових (візуальних) навчальних посібників, АВЗН має ряд принципових переваг. Головна перевага полягає в тому, що навчальна інформація поступає до учнів одночасно через зоровий і слуховий канали. "Одночасний вплив складного комплексу подразників на різні аналізатори... має особливу силу, особливу емоційність. Тому орган людини, яка сприймає інформацію з допомогою АВЗН, знаходиться під впливом могутнього потоку якісно незвичайної інформації, що створює емоційну основу, на базі якої від конкретного образу легше переходити до логічного мислення, до абстрагування" [4: 6].

Через АВЗН вводяться такі подразники, які, сильно впливаючи на органи чуттів людини, докорінно перебудовують усі її психічні функції. Зорові і слухові аналізатори, які беруть участь у процесі сприйняття, допомагають людині отримати повніші і точніші уявлення про питання, що вивчаються.

Це значною мірою покращує сприйняття і запам'ятовування матеріалу, створює у свідомості студентів більш міцні асоціативні зв'язки.

Теоретичні основи ефективного використання АВЗН розроблено у працях С. Архангельського, В. Березняка, М. Блюміна, М. Борисової, В. Вербицької, В. Волинського, А. Гельмонта, А. Гуржія, А. Зільберштейна, Г. Карпова, Л. Кулінської, М. Ляховицького, Л. Прессмана, В. Романова, В. Ружейнікова, В. Толля, Л. Чашка, С. Шаповаленко, М. Шахмаєва, З. Шалик.

Кіно займає своє особливе місце серед АВЗН. Високо поцінуючи кіно, відомий естет Р.Рабинович переконував: "Літературний образ на екрані стає конкретним, наочним, життєвим, реальним; і те, що в уяві могло бути невиразним, неясним, приймає чіткі окреслення, проявляється, як на плівці.

Кіно дозволяє по-новому прочитати, побачити твір художньої літератури, відкриваючи в ньому не помічені раніше красу і глибину, даючи тим самим матеріал для розвитку образного мислення" [5: 233].

Робота з навчальним кіно на заняттях літератури має свою більш як сторічну історію.

Питанням навчального кіно присвятили монографії З. Аболіна, Т. Абрамова, Н. Арнольд, С. Архангельський, Б. Басв, В. Балашов, В. Безпалько, В. Волинський, А. Гельмонт, М. Духовна, Т. Духота,

Д. Ляшенко, А. Маркушевич, Д. Полторака, Л. Прессман, О. Рябчун, Є. Соловйова, Б. Толль, Л. Чашко, М. Шахмаєв, А. Юр'єв.

У 1963 р. виходить збірник "Использование технических средств в учебном процессе" [6]. Тут представлено роботи співробітників лабораторій навчального кіно, радіо і телебачення Інституту загальної і політехнічної освіти АПН Росії – Н. Арнольд, С. Архангельського, А. Гельмонта, В. Глебова, М. Грінбаум, Д. Полторака, Є. Соловйової, М. Шахмаєва та інших. Автори – педагоги, психологи, методисти, кінознавці – поставили ряд питань і запропонували частковий їх розв'язок.

У 1965 р. світ побачила книга "Навчальне кіно" (автори – Тамара Абрамова, Зінаїда Аболіна, Дмитро Ляшенко) [7]. У першій частині книги – детальний огляд будови і роботи різних видів проєкційної техніки (особливо повно розглядається кінопроєкційна апаратура). У другій частині книги висвітлено методику використання екранних засобів у навчальному процесі, подано практичні поради, як краще підготувати таке заняття.

Новим словом у вітчизняній дидактиці стала книга Мари Духовної "Технічні засоби навчання" [8].

Посібник Георгія Карпова і Віктора Романіна "Технические средства обучения" (1979) [4] містить загальнометодичні і технічні відомості про ТЗН. Автори показують можливості використання кіно у навчальному процесі.

Є значна кількість методичної літератури, яка висвітлює досвід застосування навчального кіно на уроках української літератури. Це праці С. Мельничука [9]; А. Гуржія, В. Коцура, В. Волинського, В. Самсонова [10]; С. Жили [11]; Н. Коржупової [12]; Л. Кулінської [13]; Л. Чашка [14]. Це також статті Б. Буяльського, Н. Волошиної, С. Жили, С. Комендант, А. Коржупової, П. Гудими, О. Непорожнього, Є. Пасічника, А. Плахової, С. Пультера, О. Теслі та інших авторів, які в основному друкувалися на сторінках журналу "Українська мова і література в школі" (сьогодні це журнал "Дивослово").

Н.Івашкевич ще в 60-х роках ХХ століття зауважував, що інтерес до навчального кіно, мовляв, трохи послабився. Багато вчителів висловлюють думки, що "золоті часи" навчального кіно пройшли, що навчальне кіно вичерпало себе, стало повсякденним посібником, що пошуки в цій галузі не можуть привести до якихось відкриттів. Але, на думку Н. Івашкевича, такі твердження необгрунтовані; навчальний кінематограф має в собі багато прихованих можливостей, які стоять на шляху розвитку сучасних форм навчання [15: 70].

Аналіз найважливіших досліджень у галузі теорії і практики використання АВЗН [16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 14] показує, що в основному створена методика застосування АВЗН у навчальному процесі.

Так, зокрема:

- з'ясовано можливості АВЗН;
- доведено їх вплив на підвищення якості знань студентів;
- визначено їх місце у навчально-виховному процесі;
- сформульовано основні дидактичні вимоги до змісту, форми і структури АВЗН;
- проаналізовано умови ефективного їх використання;
- розроблено ряд ефективних методів роботи з цими ЗН;
- досліджено вплив АВЗН на методи, прийоми і організаційні форми навчального процесу.

Однак існує ряд питань, пов'язаних з АВЗН, які розв'язані частково або зовсім не розв'язані.

Це стосується передусім питання використання на заняттях, зокрема української літератури, відеофрагментів – одного з різновидів АВЗН. Потребують з'ясування і уточнення питання:

- що таке відеофрагменти;
- методика їх створення силами студентів (у нашому випадку – педагогічного коледжу);
- методика використання відеофрагментів на заняттях української літератури.

Кожне з цих питань багатоаспектне, тому має бути конкретизоване.

Відсутність у науковій літературі конкретних відповідей щодо ефективного розв'язання вищезазначених питань не могло не позначитися на практиці використання відеофрагментів на заняттях української літератури.

Відеофрагменти – це відзняті на відеоплівку 7-12 хвилинні екранізації художніх творів.

Відеофрагмент – це екранізація не всього художнього твору, а лише згустку найдраматичніших подій, подій, які є найважливішими для розвитку сюжету, для характеристики головних героїв, для визначення стилю письменника, зокрема мови твору.

Відеофрагмент – це своєрідна **візитна картка** художнього твору. Таких карток, на наш погляд, можна підготувати одну, іноді дві-три (більшу кількість відеофрагментів на заняттях використовувати немає потреби).

Відеофрагменти відповідають **програмі** з української літератури, а також **віковим особливостям** студентів (ранній юнацький вік).

Відеофрагменти дуже зручні, прості для використання абсолютно всіма викладачами і доцільні на заняттях, де вивчаються прозові та драматичні твори.

Відеофрагменти можуть бути використані на заняттях словесності різних типів: лекційне, семінарське, практичне.

За допомогою відеофрагментів можна пожвавити будь-який етап заняття – його організаційну частину, мотивацію навчальної діяльності, перевірку і корекцію знань студентів, вивчення нового матеріалу, його закріплення, домашнє завдання.

Основне завдання відеофрагментів як **засобу навчання** – сприяти якісному виконанню програми з української літератури з мінімальною затратою часу на підготовку до заняття та реалізацію його мети.

У практиці школи, яка, як бачимо, виробила систему і методику роботи над різними видами АВЗН, відеофрагменти як ефективний і ефектний засіб навчання поки що не зайняли належне місце.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дидактические основы применения экранно – звуковых средств в школе / Под. ред. Л.П. Прессмана. – М.: Педагогика, 1987. – 152 с.
2. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: Навч.-метод. посіб. – К.: Вища школа, 2002. – 215 с.
3. Прессман Л.П. Технические средства на уроках русского языка: Пособие для учителей. – М.: Просвещение, 1976. – 222 с.
4. Карпов Г.В., Романин В.А. Технические средства обучения: Учебное пособие для студентов пединститутів и учащихся педучилищ. – М.: Просвещение, 1979. – 271 с.
5. Рабинович Р.Г. Фильмы – экранизации на уроках литературы и воспитание художественного вкуса у старшеклассников // Искусство в школе. – М.: Просвещение, 1964. – С. 224-250.
6. Использование технических средств в учебном процессе: Материалы педагогических исследований. Известия АПН РСФСР. Выпуск 128 / Под. ред. Н.М.Шахмаева. – М.: Издательство АПН РСФСР, 1963. – 248 с.
7. Абрамова Т.В., Аболіна З.І., Ляшенко Д.І. Навчальне кіно. – К.: Радянська школа, 1965. – 196 с.
8. Духовна М.М. Технічні засоби навчання. – К.: Вища школа, 1982. – 240 с.
9. Мельничук С.С. Використання технічних засобів на уроках літератури. – К.: Радянська школа, 1986. – С. 23.
10. Гуржій А.М., Коцур В.П., Волинський В.П., Самсонов В.В. Візуальні та аудіовізуальні засоби навчання: Навчальний посібник. – К., 2003. – 173 с.
11. Жила С.О. Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках з різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи: Монографія. – Чернігів: РВК "Деснянська правда", 2004. – 360 с.
12. Коржупова А.П. Наочність на уроках української літератури. – К.: Радянська школа, 1965. – 128 с.
13. Кулінська Л.П. Звукозапис на уроках української літератури. – К.: Радянська школа, 1973. – 88 с.
14. Чашко Л.В., Волинський В.П. Особливості сприймання та засвоєння учнями навчальної відеоінформації // Педагогіка і психологія. – 1995. – №1. – С. 81-92.
15. Ивашкевич Н.П. К вопросу о прогнозировании новых типов учебных кинофильмов // V Всероссийская конференция по применению технических средств и программированному обучению. Области применения и методика использования учебного кино / Под ред. Б.Х. Толля, И.Я. Меламедова, А.Б. Соломоника. – М., 1969. – С. 69-77.
16. Використання кіно в навчально-виховній роботі шкіл області: Методичні матеріали. – Станіслав, 1961. – 40 с.
17. Використання кіно в навчально-виховній роботі школи: Зб. статей. – К.: Радянська школа, 1962. – 180 с.
18. V Всероссийская конференция по применению технических средств и программированному обучению. Области применения и методика использования учебного кино / Под ред. Б.Х. Толля, И.Я. Меламедова, А.Б. Соломоника. – М., 1969. – 131 с.
19. V Всероссийская конференция по применению технических средств и программированному обучению. Дидактические проблемы применения экранных и звуковых пособий в учебном процессе / Под ред. Н.М. Шахмаева. – М., 1969. – 110 с.
20. Гельмонт А.М. Кино на уроке: Кино как наглядное пособие и общая методика его применения. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1961. – 102 с.
21. Дидактические проблемы применения экранных и звуковых пособий в учебном процессе / Под ред. Н.М. Шахмаева. – М., 1969. – 110 с.
22. Технические средства обучения и методика их использования / Под ред. Квасневского К.А. – М.: Космос, 1984. – 222 с.
23. Технические средства обучения: Сборник трудов / Под ред. С.И. Архангельского и Ю.О. Овакимяна. – М., 1975. – С. 19-29.

Матеріал надійшов до редакції 17.04.2006 р.

Бабійчук Т.В. Аудиовізуальні засоби навчання на заняттях літератури

В статті автор робить спробу обобщити питання АВСО (аудиовізуальних засобів навчання) в отечественній методикі літератури, дається визначення відеофрагмента як засобу навчання.

Babiychuk T.V. Audiovisual means of instruction at literature lessons.

The article is an attempt to generalize the problems of audiovisual of instruction in the national methodic of literature. The definition of the video-clip as a means of instruction is given in this article.